

УДК 159.923.2

ГРИДКОВЕЦЬ Л.М., к. психол. н.

м. Київ

ОСОБИСТІТЬ ЯК УНІКАЛЬНА ЦІЛІСНА ЖИВА СИСТЕМА

Анотація. У статті представлений теоретичний аналіз різних наукових підходів та шкіл до розуміння особистості. Презентовані базові сутнісні підструктури та прояви особистості, що визначають буття людини в якості особистісної неповторності. Окреслено основні прояви особистості та рівні її проявленості, що визначаються через такі базові категорії як особистісна свобода та відповідальність, самоактуалізація, саморегуляція, самоусвідомлення, самоприйняття тощо.

Ключові слова: особистість, розвиток, система, саморегуляція, самоактуалізація, свобода, відповідальність, унікальна цілісність.

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ различных научных подходов и школ к пониманию личности. Представлены базовые сущностные подструктуры и проявления личности, определяющие бытие человека в качестве личностной неповторимости. Определены основные проявления личности и уровни ее проявленности, которые определяются через такие базовые категории как личностная свобода и ответственность, самоактуализация, саморегуляция, самосознание, самопринятие и т.д.

Ключевые слова: личность, развитие, система, саморегуляция, самоактуализация, свобода, ответственность, уникальная целостность.

Abstract. In this article the author present a theoretical analysis of various scientific approaches and schools to understand the personality. She presented basic essential substructure and manifestations of personality that define the human being as personal uniqueness. There is basic manifestation of personality, determined by such basic categories as personal freedom and responsibility, self-actualization, self-regulation, self-awareness, self-acceptance and so on.

Key words: personality development, system self-regulation, self-actualization, freedom, responsibility, integrity is unique.

Постановка проблеми. Існує велика кількість визначень людської особистості. Темі особистісної структури людського буття приділили свою увагу ціла когорта провідних наукових діячів, серед яких: В.Ф.Моргун, П.С.Перепилиця, В.В.Рибалка, Т.О.Татенко, Ю.Л.Трофімов, Т.В.Титаренко. Саме вони, мабуть, одними з перших в Україні в своїх наукових працях акцентували увагу на тому, що не можна починати вивчати психі-

ку людини з психічних процесів, бо сама людина є особистістю, а психічні процеси не є окремо існуючими конструктами, а є психічними процесами особистості, які лише підкреслюють її індивідуальність у множинності. “Завдяки категорії особистості постають можливості для цілісного підходу, системного аналізу та синтезу психічних функцій, процесів, станів, властивостей людини” [23, с.76].

Проте, якщо бути більш коректним, то перше усвідомлення важливості саме даного розуміння необхідності вивчення психології зустрічаємо у поясненнях-зносках сторічної давнини У. Джемса до підручника з психології. Де сам автор (російський переклад 1991 року) пише: "Теперь, когда меняют порядок глав уже поздно, я чувствую, что главы "Ощущение движения", "Инстинкт" и "Эмоция" должны ради целей преподавания немедленно следовать за главой "Привычка"; глава же "Мышление" должна быть помещена гораздо раньше, пожалуй, тотчас вслед за главой "Личность". Советую преподавателям психологии придерживаться именно такого порядка, невзирая на то что глава "Мышление", если переставит ее на новое место, потребует легкой переработки" [9, с.15].

У наш час гуманізації освіти і науки, розуміння повноти особистісності буття людини набуває особливої актуальності. Проте, на нашу думку, запропоновані у наукових джерелах визначення особистості відбивають не всі аспекти особистості і упускають значну низку явищ та важливих взаємодій її діяльності як зовнішньої, так і внутрішньої, а також феноменологію фрактальності психіки людини. Тому більшість з них і притримується позиції, що "особистістю не народжуються, особистістю стають" [14, с.436].

І саме цей постулат, на нашу, думку містить в собі цілий ряд суперечностей.

Об'єкт дослідження: визначення особистості, представлені в наукових джерелах.

Предмет дослідження: вагомі структурні компоненти особистості як унікальної цілісності.

Мета дослідження: деталізувати визначення особистості через структуру цілісної унікальної живої системи.

Виклад основного матеріалу. Проведемо аналіз розуміння особистості різними фахівцями в галузі психології. Так, наприклад, А.Ф. Лазурський розглядає особистість в якості єдності двох психічних механізмів: ендопсихіки (внутрішній механізм людської психіки) та ендопсихіка, що проявляє себе в психічних функціях, таких як: увага, пам'ять, уява та мислення, здатність до вольового зусилля, емоційність, імпульсивність, що в свою чергу знаходить відображення в темпераменті, когнітивній обдарованості, характері [13]. При цьому С.Л. Рубінштейн відзначав, що кожний вид психічних процесів, при виконанні своєї ролі в житті особистості, в процесі діяльності переходить у властивості особистості. Саме тому психічні властивості особистості не є первинною даністю, а формуються та розвиваються в процесі діяльності цієї особистості [25].

Наприклад: Г. Оллпорт визначав особистість як динамічну організацію всередині індивіда тих психофізичних систем, які детермінують характерну для неї поведінку і мислення" [19]. А Л.А. Петровський вважав, що лише "динамическая система несводимых

друг к другу категорий способна охватить и отразить в себе психический мир человека." [22, с.448].

Але зупинимося на визначеннях особистості, наданих вітчизняними науковцями сучасності:

– За С.У. Гончаренком: "Особистість, особа – у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузчому, філософському розумінні – суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства" [7, с. 243]

– За В.В.Рибалкою: "Особистість – це соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Вона виявляється і формується в процесі свідомої діяльності і спілкування. Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда із суспільним та природним середовищем..." [24, с.101]

– За Л.Е. Орбан-Лембрик: "Особистість – суб'єкт власної життєдіяльності, суспільна істота, наділена свідомістю і представлена психологічними характеристиками, які є стійкими, соціально зумовленими, виявляються у суспільних зв'язках, відносинах з навколишнім світом, іншими людьми, визначають поведінку людини" [20, с. 59].

– За Т.М.Титаренко: "Особистість – це самовизначальна цілісність, що складається зі ставлення до навколишнього світу, інших людей і самого себе; вища інстанція, яка координує всю психічну діяльність, поведінкову активність; соціальне обличчя людини; "Я" для інших. Особистість виникає як засіб, інструмент для здобуття людиною сутності... постійно планує і направляє найскладніший, немаючий аналогів у живій природі, процес самотворення, створення себе в безпосередньо життєвому світі" [23, с. 67].

На нашу думку, досить влучно визначила сутність особистості О.Донченко: "Будь-яка особистість містить в собі внутрішню Істоту, що втілює і відтворює дещо більше, ніж вона сама. Вона не є самодостатньою, а весь час перебуває у зв'язку з іншими і з "іншим", дає до людську природу. Особа, маска, персона, крізь яку проглядається щось трансцендентне. Людина не здатна пізнати себе, якщо не вийде в позалюдській психічний простір. Без цього "іншого", що стоїть на задньому плані Его-свідомості, не могло б бути ні індивідуальності, ні її центру, з яким пов'язані події і переживання. Внутрішнє переконання в існуванні самого себе у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних іпостасях ("небесної" і "земної") дає людині шанс усвідомити й виконати власне "призначення" [11, с.75].

Все більше психологів повертаються до розуміння людини не через домінуючу позицію матеріалістичного дослідження, а шляхом "бережного дотику" до первинної, але забутою психологами, структури, а саме – Душі, зокрема подібний підхід ми зустрічаємо в робо-

тах таких українських фахівців як: П. Гусак, В. Татенко, О. Климишин, М. Савчин, В. Халанський та ін.

Так О. Донченко пише: "Душа може навчити людину торкатися всього навколо себе обережно: не їсти про запас, не використовувати людей у власних інтересах, не тиснути на них, не чіплятися за те, що тобі не належить... Тільки вона може навчити людину бути справжнім хазяїном своєї землі, не виснажувати її до останку, брати стільки, скільки потрібно для вживання, торкатися її злегка – і швидко йти далі... Бути спокійним і сильним... Бути спроможним на особливе щастя завжди чинити так, начебто це востаннє... Бо саме це робить життя наповненим, вільним, творчим і чесним [11, с. 8].

При цьому В. О. Татенко додає: "Знову ж таки, узагальнюючи історію розвитку уявлень про душу, можна зробити припущення, що найкраще розкрити її специфіку дозволяє поняття "ставлення" з усіма його синонімічними значеннями. Якщо слово дух більше асоціюється з творінням, то слово душа – з переживанням. Головне джерело душевних переживань (як позитивних, так і негативних) міститься у ставленні людини до оточуючого світу і самої себе як водночас тілесно-плотської і душевно-духовної істоти" [27].

Відповідно до християнського розуміння, людина є образом та подобою Бога. І саме образ Творця забезпечує індивідуальність як таку. М. Бердяєв у своїх працях [3, с. 311] наголошував, що істинна людяність є богоподібністю, божественним у людині.

Відповідно до Східної традиції, представленій у роботах таких сучасників, як М. Аксенов-Меерсон [2], Д. Щедровицький [28], Х. Яннарис розуміння Бога, як трійці особистісних іпостасей, що зливаються у божественному танці любові і є со-причасними одне одному, і із повноти любові запрошують кожну людську особистість до со-причасності, Творець наділяє кожну особистість со-причасною структурою соціалізації. Так, за переконаннями Л. Боффа со-причасність існує лише між особистостями, оскільки лише особистості із внутрі відкриті на інших, існують з іншими і одна для одної [1].

При цьому, під особистістю в контексті християнської парадигми ми розуміємо єдність, що існує в собі і для себе, а також володіє здатністю в наслідок цього спрямовувати рефлексію самопізнання на свої власні багатовимірні зміни. "Людська особистість можлива лише у множинному числі; вона може існувати лише у визнанні іншими, і вона реалізує себе тільки у спільноті любові. Особистості, таким чином, існують, тільки віддаючи одне одному і отримуючи одне від одного... Особистість існує тільки у стосунках; конкретна особистість існує тільки як міжособистісність, суб'єктивність, тільки як інтерсуб'єктивність. Людська особистість існує лише у відношенні Я-Ти-Ми" [1].

На основі теоретичних та власних практичних досліджень нами було виявлено основні зовнішні та

внутрішні фактори впливу особистісних процесів людини на розвиток всіх складових її психологічної культури, а саме: колективно-родове несвідоме (історичний досвід народу; етнічно-ментальні особливості нації, релігійний досвід народу, родові сценарії розбудови психологічного простору та подолання особистісних криз тощо); громадсько-родинний фактор (морально-ціннісні засади власної родини; нормативно-духовні чинники української громади тощо); індивідуально-особистісний фактор (власний вибір особистості; особливості саморозвитку; духовно-ціннісні засади життєвого шляху особистості тощо) [8; 9]. При цьому, всі підструктури психологічної культури особистості знаходять відображення: у ставленні даної особистості до себе (підсистема внутрішніх суб'єктних рефлексій), до інших людей (підсистема зовнішніх суб'єкт-суб'єктних взаємодій), до Бога (де саме розуміння Бога диференціюється в залежності від вірувань особистості і проявляється через її духовну компоненту), а також мають структуровану систему індивідуальних (притаманних лише даній підструктурі психологічної культури) дефініцій.

На нашу думку світоглядні засади особистості відбиваються на її самосвідомості, бо саме її рефлексивні компоненти і формують суб'єктивне уявлення особистості про світ, що лише відображає структуру взаємодії із об'єктивною реальністю, де у самому процесі вибудови особистісного простору взаємодія з іншою особистістю є визначальною.

Л. Виготський вважав, що всі вищі психічні функції спочатку існують як соціальні відносини і лише потім стають психічними функціями особистості. "Всі вищі психічні функції інтеріоризовані відношення соціального порядку, основа соціальної структури особистості. Їх склад, генетична структура, спосіб дії, одним словом, вся їх природа соціальна; навіть перетворюючись у психічні процеси, вона залишається квазі-соціальною. Людина і віч-на-віч із собою зберігає функції спілкування [6, с. 146].

Оскільки кожна особистість є передусім універсальною самокерованою соціальною системою, то покладені в основу механізмів регуляції її життєдіяльності засади повинні відповідати загальним принципам і законам управління соціальними процесами. До провідних належить *закон роздвоєння єдиного*. Згідно з ним, кожна особистість діалектично поєднує в собі фізичні та духовні, раціональні й чуттєво-емоційні компоненти забезпечення життєдіяльності. При цьому фізичні і раціональні компоненти відносимо до "зовнішнього", духовні і чуттєво-емоційні – до "внутрішнього".

Протилежності – це взаємозв'язані сторони єдиного, які одночасно покладають і виключають одна одну, знаходяться у відношенні єдності і "боротьби"; єдність протилежностей – це їх взаємна приналежність до однієї і тієї ж суті, їх взаємопокладання, взаємопроникнення, нероздільність; боротьба

протилежностей – це процес їх взаємовиключення у рамках єдності, конкретний механізм, дія якого визначається природою явища, що розвивається; суперечність – це відношення протилежностей як сторін єдиного цілого. Суть його в тому, що сторони, які взаємовиключають одна одну, не можуть існувати одна без одної, як “зовнішнє і внутрішнє”, “Я і не-Я”, “свідомість і буття”, “тіло і душа (дух), “раціо і емоції”, тощо.”

Діалектичний закон роздвоєння єдиного може бути застосований до розгляду будь-якого явища у нашому Всесвіті, оскільки він є універсальним.

Згідно з дослідженнями К. К. Платонова [25] в структурі особистості виділяють чотири головні однопорядкові підструктури особистості (табл. 1.)

В запропонованій К.К. Платоновим динамічній функціональній структурі особистості міститься як координаційний, так і субординаційний принципи побудови системи.

Структура самосвідомості людини відзначається різноманітністю форм вияву, які пов’язані з усіма сторонами її психічної діяльності:

- пізнавальної – самокритичність, самоаналіз, самооцінка, самопереконавання, самоіронія тощо;
- емоційної – самозадоволення, самоповага, самолюбство, самосхвалення і т. п.;
- вольової – самодисципліна, самонаказ, самоконтроль, саморегуляція, самовимогливість та інше. [22; 23; 25].

Центральними і найбільш дослідженими структурними компонентами самосвідомості є феномени *саморегуляції*, самооцінки, самоаналізу. Кожна дитина народжується як індивід людського роду. Особистість розглядається як саморегулююча система (І.П. Павлов). Це рівень розвитку людини, коли вона сама здійснює управління своїми цілями, діями, вчинками, поведінкою, емоційним станом, ставленням до навколишнього середовища.

За висловленням академіка І. П. Павлова, людина – це система, яка сама себе регулює, виправляє і навіть

удосконалює. Особистість як самокерована система може здійснювати:

- вибір мети;
- контроль за діяльністю за допомогою порівняння наміченої програми та виконаних дій;
- узгодження спонукань, переключення психічної активності, координацію дій;
- санкціонування – виклик або затримку процесів (дій, вчинків);
- посилення або послаблення активності (прискорення або уповільнення психічної діяльності) [19; 20; 21].

Чим складніша здійснювана психічна діяльність, тим більше перепон на шляху до цілі, тим більше вольове зусилля потрібне людині, особливо якщо вона втомлена, відчуває внутрішню слабкість. Таким чином, зусилля виступає як важливий прояв вольової саморегуляції особистості.

Самоуправління особистості може бути оперативним (повсякденним) і перспективним, зумовленим віддаленою метою. Залежно від цілей, що їх ставить перед собою особистість (а постановка цілей залежить від спрямованості особистості – першої підструктури за К.К. Платоновим), моральних якостей і особливостей вольової саморегуляції, виділяють чотири типи самоуправління: морально-вольовий, аморально-вольовий, абулічний (слабкий), імпульсивний.

Природно, що найбільшу цінність для суспільства становить морально-вольовий тип, вольова саморегуляція якого спрямована на досягнення суспільно значущих цілей, що відповідають високим моральним нормам.

Самосвідомість – це особлива форма свідомості. Вона відображає рівень розвитку свідомості та її спрямованість. Якщо свідомість орієнтована на весь об’єктивний світ, то самосвідомість на частину, найважливішу для людини – внутрішній світ. За допомогою самосвідомості особистість пізнає свою сутність, а саме властивості свого характеру, пізнавальну, емоційно-вольову сферу, потреби, ціннісні орієнтації

Таблиця 1.

Головні однопорядкові підструктури особистості

Підструктури особистості	Компоненти підструктур	Співвідношення соціального й біологічного	Рівень аналізу	Види формування
Спрямованість особистості	Переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси, бажання (з бажання народжується ціль).	Біологічного майже немає	Соціально-психологічний	Виховання
Досвід	Звички, уміння, навички, знання	Значно більше соціального	Психолого-педагогічний	Навчання
Особливості психічних процесів	Відчуття, сприймання, воля, почуття, емоції, мислення, пам’ять	Частіше більше соціального	Індивідуально-психологічний	Вправи
Біопсихологічні властивості	Темперамент, статеві ознаки, вікові властивості	Соціального майже немає	Психофізіологічний Нейропсихологічний	Тренування

тощо. В процесі самосвідомості людина виступає одночасно як суб’єкт і як об’єкт пізнання [20].

Завершальною ланкою цілісного процесу самосвідомості є саморегуляція особистістю складних психічних актів, власної поведінки. Під саморегуляцією в структурі самосвідомості у вузькому смислі розуміється така форма саморегуляції поведінки, яка передбачає момент включеності в неї результатів самопізнання і емоційно-ціннісного ставлення до себе, причому ця включеність актуалізована на всіх етапах здійснення поведінкового акту, починаючи від мотивуючих компонентів і закінчуючи власною оцінкою досягнутого ефекту поведінки.

Розробкою проблеми саморегуляції поведінки особистості займалися вчені, які досліджували: окремі прояви саморегуляції в різних видах діяльності, зокрема: О.А. Конопкін, Г.С. Нікіфоров, А.К. Осніцький, І. А. Трофімова та ін.; адаптивні функції емоцій – Симонов П.В.; моральний розвиток особистості на різних вікових етапах – Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, В.С. Мухіна, І.С. Кон, В.К. Котирло, Є. В. Суботський, І.І. Чеснокова, Г.С. Якобсон та ін.; моральну стійкість особистості – В.Е. Чудновський; саморегуляцію в рефлексії – І.Д. Бех, В.В. Давидов, А.З. Зак, Б.В. Зейгарник, К.Н. Поливанова та ін.; моральний вчинок як основу саморегуляції – І.Д. Бех, М.В. Савчин, С.Л. Рубінштейн, В.О. Тагєнко, В.А. Ядов, П.М. Якобсон та ін.; вольову регуляцію особистості – Л.С. Виготський, А.І. Висоцький, В.А. Іванніков, В.К. Калін, В.К. Котирло, К. Левін, С.Л. Рубінштейн, В.І. Селіванов та ін.

Вагомий внесок у розробку проблеми саморегуляції поведінки особистості зробив М.Й. Боришевський [4], який вивчав механізми саморегуляції як вияв внутрішньої самоактивності особистості. Він дослідив залежність процесу саморегуляції від інтелекту-

ального, морального розвитку особистості та її емоційно-вольової сфери – так званої “*фундаментальної психологічної тріади*”. М.Й. Боришевський вважав, що механізми саморегуляції можуть базуватися на таких структурних компонентах як:

– *Самооцінка* – це результат мислиневих операцій (порівняння, аналізу та синтезу), в якому постійно присутній емоційний компонент (суб’єктивне переживання; *домагання особистості* – їх основна функція полягає у корекції прийнятих цілей, задач; *соціально-психологічне очікування (очікувана оцінка)*, яка виконує функцію посередника між самосвідомістю особистості і її соціальним оточенням в процесі саморегуляції поведінки;

– *образ “Я”* – як результат самопізнання; як головна мета життєдіяльності особистості; як психологічне утворення, яке забезпечує головну функцію саморегуляції – функцію цілепокладання; як узагальнений, глобальний механізм саморегуляції на особистісному рівні.

Ставлення особистості до свого Я є своєрідним лакмусовим папірцем її самооцінки.

У цілому саморегуляційні процеси в особистості можна представити у вигляді таблиці 2.

Як показує дослідження наукових джерел, зокрема таких фахівців як: Ю.Миславська, Т.Титаренко, В.Татенко, Е.Пеньков, С.Максисенко та ін., деформація моральної саморегуляції поведінки, зокрема, недостатній рівень сформованості її психологічних механізмів призводить до детермінації виникнення девіантної поведінки особистості. Оволодіння особистістю моральними якостями знаменує процес її становлення як суб’єкта саморегуляції поведінки, який здатний:

– приймати довільні рішення з позиції ціннісного вільного особистісного вибору;

Таблиця 2.

Саморегуляційні механізми в різних проявах зрілої особистості

№	Базові механізми саморегуляції (психологічні)	Негативні прояви порушення моральної саморегуляції поведінки
1	Обізнаність щодо моральних переконань	деформація особистісних життєвих орієнтирів
2	Сформованість моральних переконань	зневажливе ставлення до вимог моралі та права
3	Інтериоризація позитивних моральних ідеалів	відсутність позитивних моральних ідеалів
4	Оцінка моральних якостей оточуючих людей	сприйнятливості до аморальних явищ або оточення
5	Оцінка власних моральних якостей та якостей оточуючих людей	неадекватна оцінка власних моральних якостей та якостей оточуючих людей
6	Засвоєність правових норм	незасвоєність правових норм
7	Сформованість моральних переконань	несформованість моральних переконань
8	Моральна мотивація	деформація моральної мотивації
9	ціннісне ставлення особистості до самої себе.	– схематизм образу Я та його неадекватна модальність – втрачений або занижений позитивний образ свого “Я” – недостатня самоповага – Не прийняття власної цінності при компенсаторному ситуативному егоцентризмі
10	конгруентна моральна самооцінка	низька моральна самооцінка
11	прийнятті довільних рішень	порушення довільності поведінки
12	Ціннісно оціночний добір засобів реалізації задуманого	інфантильна незріла поведінка
13	самоаналізі вчинків	Відсутність рефлексії вчинків
14	визначенні позицій щодо подій, ситуацій	Відсутність виваженої позиції

- самостійно встановлювати пріоритетність соціальних, моральних і духовних цінностей;
- ставити цілі, які адекватні власним можливостям;
- опанувати засоби їх досягнення;
- обирати гуманістичні шляхи самоствердження.

При цьому на думку А. Маслоу, базовим компонентом структурної характеристики особистості є її самоактуалізація. Де під самоактуалізацією науковець розумів: "Повне використання [особистістю] талантів, здібностей, можливостей тощо" [16, с. 150]. Він говорив: "Я уявляю собі самоактуалізуючу людину не як звичайну людину, якійсь щось було добавлено, а як звичайну людину у якій нічого не було відібрано. Середня людина – це людська істота з приглушеними та подавленими здібностями та обдаруваннями" [15, с. 91]. Якісні самоактуалізуючої особистості визначаються через характеристики [16, с. 153-172]:

- більш ефективно сприймання реальності та більш комфортне ставлення до неї;
- прийняття (себе, інших, природи);
- спонтанність, простота, природність;
- центрованість за задачі (на відміну від центрованості на собі);
- певна від'єднаність та потреба в уособленні;
- автономія, незалежність від культури та середовища;
- постійна свіжість оцінки;
- містичність та досвід вищих станів;
- почуття сопричасності, єдності з іншими;
- більш глибокі між особистісні відносини;
- демократична структура характеру;
- розрізнення засобів та цілей, добра та зла;
- філософське, невороже почуття гумору;
- самоактуалізуюча творчість;
- спротив акальтурації, трансцендуванню будь-якої частинної культури.

Самоактуалізація – це не відсутність проблем, а рух від мінливих та нереальних проблем до проблем реальних. У цілому вся гуманістична психологія зорієнтована на особистість і її взаємодію із собою та іншими людьми. На думку соціальних психологів, самоактуалізація особистості можлива лише за умов наявності її самосвідомості та саморегуляції.

На нашу думку, процеси саморегуляції та самоактуалізації визначають також одну з базових психосоціальних дефініцій особистості, а саме: самовизначення, що в зарубіжній літературі більше відоме під категорією "психосоціальна ідентичність", розробником якої був американський вчений Е. Еріксон. В своїх дослідженнях Е. Еріксон вивчав загальнолюдські вибори, детерміновані соціальними умовами у цілому. Розвиток процесу самовизначення визначається розвитком особистості і забезпечується шляхом формування послідовних новоутворень, що виникають у психіці людини протягом життєвих фаз при переживанні низки психосоціальних криз. В концепції Е. Ерік-

сона самовизначення виступає в якості рольової детермінанти, що забезпечує процес "вбудовування" себе у соціум при постійній зміні біологічних або соціальних факторів життєдіяльності особистості [9].

Водночас на думку екзистенційних психологів центральним поняттям особистості виступає така категорія, як "свобода". При цьому на думку Р. Мея: "Свобода у самій своїй природі може бути локалізована лише в особистості, що діє як ціле, в "центрованій особистості". Свідомість є переживаннями особистості, що діють з її центру. Нервово-м'язовий механізм індивіда, його минулий генетично обумовлений досвід, його сні та незліченна множинність інших аспектів, у більшій чи меншій ступені визначають його існування як живого організму, різним чином належать до цього центробіжної дії і можуть бути пізнані та зрозумілі лише в зв'язках з нею" [18].

Ми також погоджуємося з позиціями даного науковця, що свобода в обов'язковому порядку включає в себе соціальну відповідальність. Свобода особистості завжди обмежена тим фактом, що особистість існує в світі з його культурологічними та суспільними законами і знаходиться зі світом в діалектичному зв'язку.

То ж виходячи із представлених положень, можемо сформулювати наступне визначення особистості:

Особистість – це унікальна цілісність з її внутрішнім потенціалом до розгортання психічної енергії в психологічний культурний простір, який в процесі розгортання активізує її базові життєдіяльнісні потреби у спілкуванні, діяльності та творчості через духовність, та культурологічні підструктури, зокрема: психо-сексуальну, суспільно-соціальну, фахово-професійну і спонукає її до пошуку власної ідентичності, самоактуалізації, смислу життя, само-трансцендентності через рефлексивні переживання, самопізнання, саморегуляцію, вчинок як зовнішній, так і внутрішній, шляхом усвідомлення власної діалектичної індивідуальності та множинності у відображенні суб'єкт-об'єктної оточуючої дійсності через спілкування із сім'єю, родиною, іншими людьми, оточуючим середовищем та Абсолютом.

Тобто особистість – це вроджена якість людини, яка існує не залежно від знань про неї, від розвитку самої людини, її психічного стану та усвідомлення себе. Проте проявляється в залежності від рівня розвитку усвідомлення людиною власної особистісності, і саме цей рівень усвідомлення і впливає на поведінкові прояви даної особистості.

Проте, на нашу думку, виходячи із даного нами робочого визначення особистості та досліджень цілої когорти науковців минулого та двадцять першого століття, зокрема: О.А. Донченко (фрактальна психологія), А.С. Максименко (генетична психологія), Вернадський (теорія ноосфери), Д. Бом (теорія імплікативності), С. Гроф (трансперсональна психологія), В. Налімов (теорія відфільтрованих смислів), Ф. Капра

(теорія систем), Б.Скінер (концепція навченої безпорадності та концепція навченого оптимізму) та ін., можемо виділити наступні прояви рівнів розвитку особистості:

– Низький рівень: домінація базових потреб (їсти, пити, спати, сексуальні потреби), низька рефлексія, відсутність екзистенційного пошуку, компенсаторне доведення власної значимості, полярність: від життєвого принципу "хліба та видовища", принципу задоволення, гедонічна орієнтованість на себе, до суцільної залежності від суб'єкт-суб'єктної взаємодії та зовнішнього "поглажування", відмова від власної особистісності, гедонічне служіння іншим (при цьому на соціальному рівні подібне служіння може створювати ілюзію альтруїзму), фіксація на власних досягненнях чи падіннях, відсутність базової вдячності.

– Середній рівень: усвідомлення себе в якості неповторної особистості, прийняття неповторності та унікальності інших людей, наявність вираженої рефлексії, самоактуалізація, екзистенційний пошук, усвідомлення існування трансцендентності, діяльнісно-поведінкове забезпечення пошуку смислу життя, покликання, служіння іншим тощо; усвідомлення важливості вдячності, любові, служіння, соціальної та психологічної благочинності.

– Високий рівень: високий рівень рефлексії; само-трансцендентність; рефлексія особистісної фрактальності (за О. Донченко); внутрішня свобода, що проявляється у вільному служінні іншим; унісон внутрішніх суб'єктних рефлексій із суб'єкт-суб'єктною взаємодією; пошук стану "предстояння перед Абсолютом" через базову структуру любові та вдячності.

Виходячи з наших досліджень ми можемо говорити, що особистість проявляється через систему внутрішніх суб'єктних рефлексій та систему зовнішніх суб'єкт-суб'єктних взаємодій. При цьому суб'єкт-об'єктна взаємодія є проєкцією образів внутрішньої суб'єктної взаємодії. Тобто особистість вступає у взаємодію з об'єктами у відповідності до внутрішніх образів цієї взаємодії. Наприклад: якщо внутрішній образ "сонця" для людини існує в якості зірки з певними параметрами, то весь процес суб'єкт-об'єктної взаємодії із сонцем, як з об'єктом, буде обумовлений його зірковими параметрами і процесами, що відбуваються на ньому як на найближчій зірці; натомість, якщо внутрішній образ "сонця" є об'єктом, що дає лагідне тепло, "прокидаючись" вранці на сході, і "лягаючи спати" на заході, то суб'єкт-об'єктна взаємодія може перетворитися в односторонню суб'єкт-суб'єктну взаємодію з даним об'єктом. В даному випадку це ще раз доводить спроможність одного з постулатів когнітивної психології: "Світ є таким, яким ти його сприймаєш. Хочеш змінити світ, зміни своє сприймання цього світу".

Висновок. Особистість – є основною формою буття людського єства, яка існує не залежно від знання

про неї. Будь-які процеси життєдіяльності людини мають розглядатися лише через призму її особистості, тобто всі процеси життєдіяльності людини мають особистісний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boff, Leonardo. Trinity and Society.- Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1988. – s. 3
2. Аксенов-Меерсон М. Созерцание Троицы Святой...: Парадигма Любви в русской философии троичности. – К.: Дух и литера, 2007. – 320 с.
3. Бердяев. Н.Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого/ О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 422 с.
4. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості [Текст] /М.Й. Боришевський. – Суми: Еллада, 2012. – 608 с.
5. Братченко С., Миронова М. Личностный рост и его критерии. // Психологические проблемы и саморегуляция личности. – СПб., 1997. – С.38-46.
6. Выгоцкий Л.С. Собр. соч. В 6 т. Орудие и знак в развитии ребенка.с М.: Педагогика, 1984. Т.3 s 400 с.
7. Гончаренко С.Ю. Український педагогічний словник [Текст] / С.Ю. Гончаренко. –К.: Либідь, 1997. – 374 с.
8. Гридковець Л.М. Роль соціальних моделей поведінки особистості в продукуванні нею травматичного досвіду// Вісник "Острозька академія". – Острог: в-во "Острозька академія", 2015. – С.79-89
9. Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія / Л.М. Гридковець – Львів: Скриня, 2016. – 380 с.
10. Джемс У. Психологія/Класика мировой психології./ У.Джемс; Под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991.– 368 с.
11. Донченко О.А. Основи фрактальної психології: Проєкт психологічного оновлення// за ред. О.А.Донченко. – К.: Міленіум, 2006. – 472 с.
12. Духовно-психологічні основи християнської психології: колективна монографія/ під ред.Л.М.Гридковець. – Л.: Скриня, 2015. – 367 с.
13. Лазурский, А.Ф. Очерк науки о характерах / А. Лазурский. – 3-е доп. изд. – Пг.: Изд. К.Л. Риккера, 1917. – X, 386 с. – [електронний ресурс]: <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=43503730>
14. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии/ А.Н.Леонтьев //Факультет психологии (комплек CD-диск – М., 2000. – 508 с. – [електронний ресурс]: uspu.org/images/2/2c/Леонтьев_А.Н._Лекции_по_общей_психологии.pdf
15. Маслоу А. Дальние достижения человеческой природы. – М.: Академическая книга, 2003. – 348с.
16. Маслоу А. Мотивация и личность.- М.: Академическая книга, 2001, – с.150.
17. Миславський Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте. М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
18. Мэй Р. Новый взгляд на свободу и ответственность// Перевод А.Лызлова под ред. Д.Леонтьева. Экзистенциальная традиция. 2005. №2, с.52-65 К.: PSYLIB, 2005 http://www.psylib.ukrweb.net/books/_meyro05.htm
19. Олпорт Г.. Становление личности. Избранные труды/ Г.Олпорт; Перевод Л.Трубицкой и Д.Леонтьева, Терминологическая правка В.Данченко.– М.: "Смысл", 2002. – С.166-216 – [електронний ресурс]: <http://psylib.ukrweb.net/books/olpor01/index.htm>
20. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник/ рек.МОН України. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.

21. Пеньков Е. М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методики и теории. – М.: Мысль, 1972. – 108 с.
22. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии: Учебное пособие// под. ред. А.В.Петровского. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
23. Психология личности: словарь-справочник / под.ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К. Рута, 2001.- 307 с.
24. Психологія: навчальний посібник / МОН України; за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558с.
25. Платонов К.К. О системе психологии [Текст] / К.К. Платонов. – М.: Мысль, 1972. – С.184.
26. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – 4-е переизд. / Под. ред. А.Б. Брушлинского, К.А. Альбухановой-Славской. – СПб.: Питер, 2000. – 720 с.
27. Татенко В.О. Наукова психологія про душу і дух людський / В.О. Татенко// Вісник КІБіТ, 2012. – № 3. – С. 20–25.
28. Щедровицкий Д.В. Введение в Ветхий Завет: Пятикнижие Моисеево (в восьми томах). – М.: "Тервинф", 2001. – 1086 с.